

Bebyggelse, social struktur og politisk organisation i Østdanmarks ældre og yngre romertid

Af Lotte Hedeager

Indledning¹

I ældre romersk jernalder kastes for første gang et svagt historisk lys over Nordeuropas forhistorie, især gennem Caesars og Tacitus' beretninger om germanerne. Skønt perspektivet er klart politisk og beskrivelserne generaliserende, har de dog i hænderne på kritisk analyserende historikere tjent som udgangspunkt for interessante tolkninger af germanernes sociale og politiske system (eks. Wenskus 1961). Nogle historikere har endvidere fremhævet, at der kan spores en udvikling fra et slægtskabsorganiseret stammesamfund (på Caesars tid) henimod et mere stratificeret system (på Tacitus' tid), baseret på en militær elites institutionaliserede magt, frigjort fra slægtskabsbånd (eks. Thompson 1965). Arkæologerne, på deres side, har haft to hovedformål: at »identificere« de forskellige stammer, der er nævnt hos Caesar og Tacitus, afspejlet i udbredelsen af specielle materielle træk, samt at »identificere« konge, adel og kriger i gravfundene. Ved at acceptere denne historiske ramme som udgangspunkt for analyser og forklaringer, har arkæologerne udelukket sig fra at nå frem til et mere differentieret og detaljeret billede af det germanske samfund (for en kritik Gebühr 1974), dog med få

nævneværdige undtagelser (eks. Hachmann 1956, Gebühr 1970 og 1976). Hensigten med denne artikel er derfor at præsentere en analyse af den sociale og politiske udvikling inden for et lokalt germansk område, udelukkende baseret på arkæologiske undersøgelser.

Materialets repræsentativitet. Bebyggelse.

Det vigtigste arkæologiske kildemateriale fra romertid i Østdanmark udgøres af gravfundene, idet andre fundgrupper, herunder bopladserne, kun sporadisk giver sig til kende. De følgende analyser vil derfor blive foretaget på dette materiale. Først er det imidlertid nødvendigt at undersøge denne fundgruppes geografiske og numeriske repræsentativitet, det vil sige²:

1. Afspejler gravenes udbredelsesbillede den oprindelige udbredelse, eller har f.eks. nutidige erhvervsøkonomiske og museale faktorer haft afgørende indflydelse på det billede, der i dag tegner sig?

1. En udbygget version af denne artikel bliver, tillige med et katalog over de østdanske romertidsgrave, publiceret i *Prähistorische Zeitschrift* 1979, 1. Artiklen er led i en større anlagt undersøgelse af de sociale, politiske og økonomiske forhold af de germanske samfund i Nordeuropa. En anden del af dette arbejde, der behandler den romersk-germanske handel, er publiceret særskilt (Hedeager 1977).

For praktisk vejledning i arbejdets indledende fase takkes Klavs Randsborg. En særlig tak skal rettes til Kristian Kristensen for konstruktiv og inspirerende kritik under arbejdet med artiklen.

Alle tegninger er udført af Jens H. Jønsson. Fig. 17 er venligst stillet til rådighed af Helge Nielsen, Køge Museum. Artiklen blev afsluttet og privat distribueret 1976.

2. Principperne i dette kapitel er efter Kristiansen (1974).

Lotte Hedeager, f. 1948, lærerudd., stud. mag. i forhistorisk arkæologi (Kbh.).

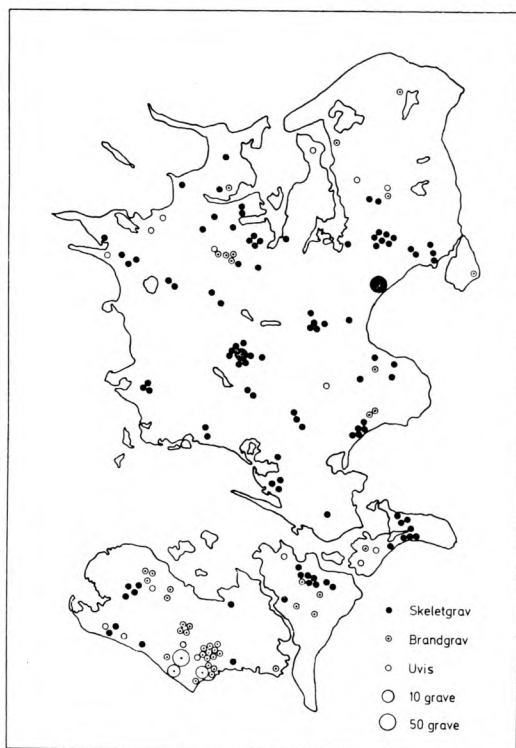

Fig. 1 Udbredelsen af grave fra ældre romertid.

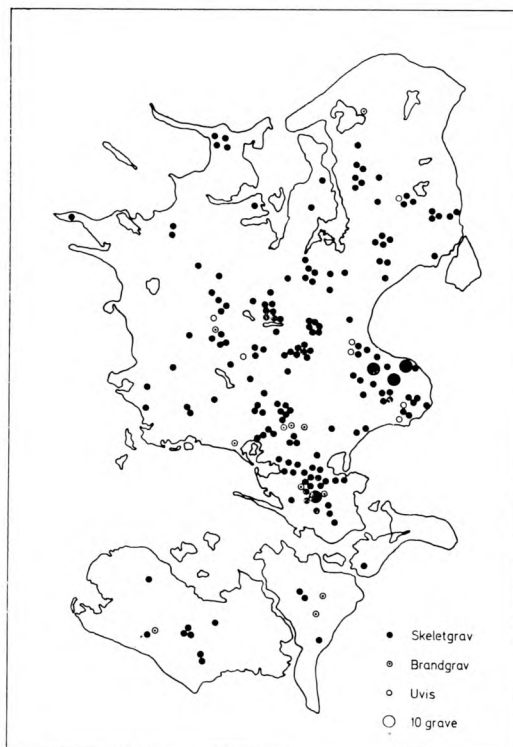

Fig. 2 Udbredelsen af grave fra yngre romertid.

2. Vil fremtidige fund kunne forrykke eller ændre grundlaget for analyserne – eller er den nuværende mængde repræsentativ?

Fig. 1 og 2 over udbredelsen af grave fra henholdsvis ældre og yngre romertid viser en uensartet geografisk spredning med klare koncentrationer. Det må derfor undersøges, i hvilket omfang disse regionale forskelle skyldes forskellige erhvervsaktiviteter.

En betragtelig del af romertidens grave er fundet i forbindelse med grusgravning. Spørgsmålet er nu, om koncentrationer af grave i visse områder kan henføres til mere intensiv grustagning.

Fig. 3 viser grusforekomster på Sjælland og deres udnyttelse³. Umiddelbart falder grusforekomster og gravkoncentrationer ikke sammen. På fig. 4 er dernæst angivet gravlokaliteter fra de to perioder, der er fundet i forbindelse med grus. Det ses, at udbredelsen er tilfældig, idet den hverken følger de regionale klumpninger af grave eller de områder på Sjælland, der er kraftigst udnyttet til grustagning.

Vi må derfor konkludere, at skønt grusgravning har spillet en rolle for opdagelsen af en del af gravene, har den ikke været udslagsgivende for udbredelsesbilledet. En del af de rige skeletgrave fra romertiden er fundet i dybder over 1,5 m. Det kunne derfor tænkes, at specielt denne

3. Kortet er udtegnet efter DGU's kort i målestok 1:40.000 og 1:20.000. Udnyttelsesgraden er overført efter kort i målestok 1:100.000.

Grusforekomsternes størrelse er derfor ikke i det rette størrelsesmæssige forhold til Sjællandskortet, ligesom den geografiske placering ikke har kunnet blive ganske nøje.

For hjælp i forbindelse med fremskaffelsen af dette kort takkes Bent Søndergaard, DGU.

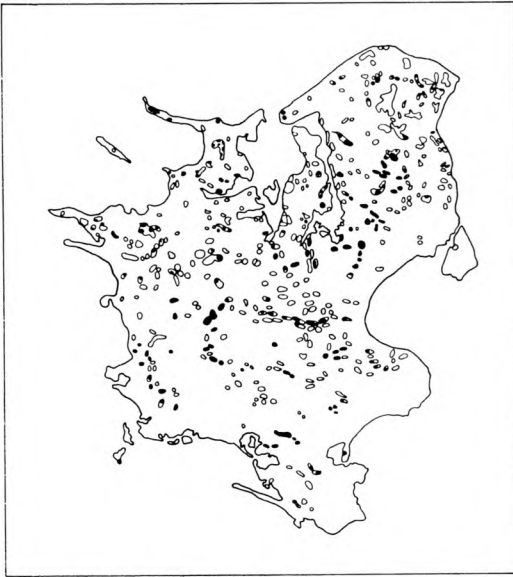

Fig. 3 Udbredelsen af grusforekomster og grusudnyttelse (sort) på Sjælland.

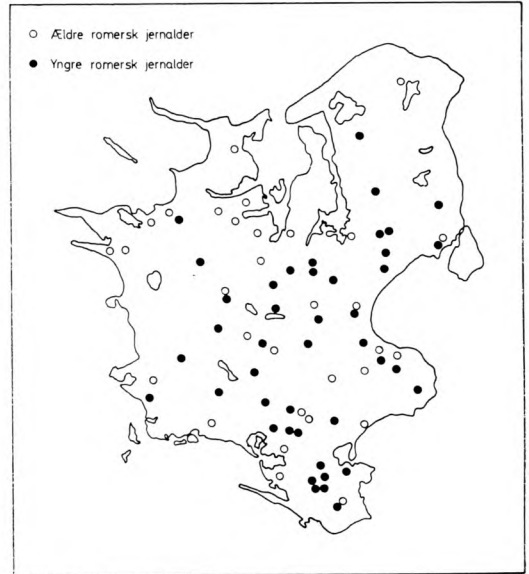

Fig. 4 Udbredelsen af gravlokaliteter i grus.

fundgruppens udbredelse var knyttet til grusgravning, hvor man når ned i sådanne dybder.

Ved sammenligning mellem funddybder for de grusfundne grave og de øvrige grave (fig. 5) fremgår det, at kurveforløbet i begge tilfælde er to-puklet og ret identisk. De dybestliggende grave er lige velrepræsenterede (over 1,5 m findes 13 af hver slags). Denne registrering viser, at muligheden for at finde de dybestliggende grave ikke entydigt er forbundet med grusgravning, men tillige med andre erhvervsøkonomiske aspekter. Heriblandt kan især mergelgravning fremhæves som en hyppigt forekommende faktor, men også andre former for jordarbejde som f.eks. dræning kan give de dybtliggende fund.⁴

Herved ledes vi over i de mere almene faktorer, der kan have forrykket udbredelseskortenes repræsentativitet:

Landbruget. Har dets udnyttelsesmønstre på Sjælland været ens overalt, eller har f.eks. visse jordforbedrende aktiviteter været kraftigere i een region end i en an-

den? Som økologisk område må Sjælland betragtes som ensartet og med samme behov og mulighed for jordforbedring. Mergling såvel som dræning har været almen praksis over hele øen, men også forrige århundredes ekspansion af lokale anlægsarbejder i form af f.eks. veje, gårde, jernbaner med udnyttelse af lokale grusforekomster har fundet sted. Denne faktor er således i det store og hele geografisk konstant og forrykker ikke udbredelsesbilledet for gruppen af fund, der ikke er fremkommet ved grusgravning.

En tredje faktor, der på det geografiske plan kan have påvirket det registrerede gravmateriales repræsentativitet, er museumsvesenet. Imidlertid er samtlige fund, der anvendes ved de følgende analyser, registreret på Nationalmuseet i København, der fungerer som landets hovedmuseum. Endvidere har lokalmuseerne på Sjælland intet steds nogle nævneværdige fund af romertidsgrave. Materialet i København må derfor betragtes som repræsentativt.

4. Diagrammerne viser endvidere, at dybe fund giver sig til kende (i form af »to-pukling«) hvis de udgør en større gruppe. Til sammenligning Kristiansen 1974 fig. 9.

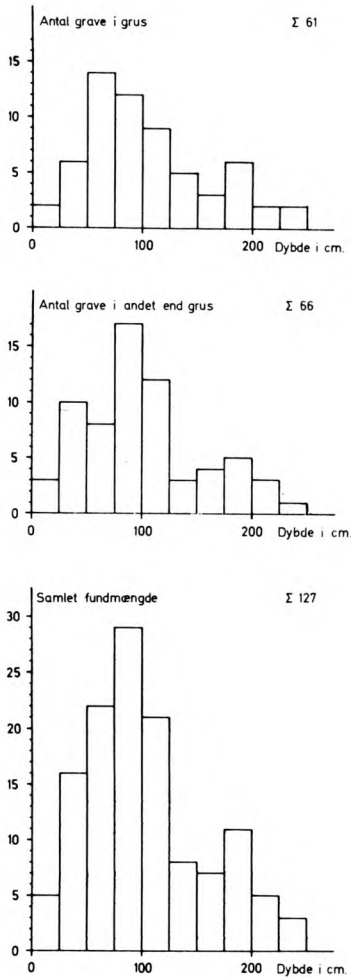

Fig. 5 Skeletgravenes funddybde (ældre og yngre romertid).

Konklusionen på analyserne over gravenes geografiske fordeling må foreløbig blive den, at udbredelsesbilledet ikke synes at være påvirket af særlige erhvervsaktiviteter eller af museale forhold.

Det andet hovedspørgsmål: Vil fremtidige fund i nævneværdig grad kunne ændre eller forrykke det numeriske grundlag for det foreliggende arbejde? – kan bedst belyses gennem en registrering af fundfrekvensen siden 1805 (fig. 6).⁵ Kurveforløbet

for grave fundet i grus og grave fundet på anden vis er stort set ens, og de kan således betragtes sammenfattende. Følgende iagttagelser kan gøres: For det første sker der en brat stigning i antallet af registrerede fund fra omkring 1845. For det andet er fordelingen to-puklet (1870'erne og 80'erne samt fra midten af 1920'erne til midten af 40'erne), og for det tredje falder registreringerne brat efter 1955 for stort set at ophøre efter 1965.

Spørgsmålet rejser sig nu, i hvilket omfang dette kurveforløb viser en arkæologisk fundgruppes opdagelse, udnyttelse og udtømmning. For at få svar herpå, må de faktorer, der er bestemmende for fundenes fremkomst og registrering, undersøges i samme tidsrum for at fastslå, om de har været konstante i hele perioden, eller om de eventuelt har svinget i takt med kurveforløbene.

Det stærkt stigende antal fund fra 1850'erne og frem kan have flere årsager. En væsentlig faktor er landboreformene. Herved blev det muligt at inddrage nye arealer til dyrkning, en mere intensiv udnyttelse af landbrugsjorden kom i gang, og jordforbedring i form af mergling og dræning tog fart i slutningen af århundredet, hvor også antallet af private såvel som offentlige anlægsarbejder øges. På de to histogrammer fig. 6 synes denne tendens at afspejles, idet gruslokaliteterne »topper« lidt senere (omkring 1880'erne) end grave, der er fundet på anden måde (begynder i 1850'erne, men toppe ligeledes i 80'erne). Det sidstnævnte frekvensdiagram afspejler snarere den forudgående mere intensive udnyttelse og udvidelse af landbrugsarealerne.

De nævnte erhvervsøkonomiske faktorer er næppe alene i stand til at forklare den pludselige tilvækst af romertidsgrave i Nationalmuseets samling. Arkæologiens ekspansion videnskabeligt, musealt og folkeligt spiller også en rolle. Påbegyndelsen af reelle arkæologiske undersøgelser, samt de

5. Fundår sættes lig registreringsår. For de fleste gravfund falder disse to årstal sammen. Kun privatsamlingerne afviger, og de lades derfor ude af betragtning.

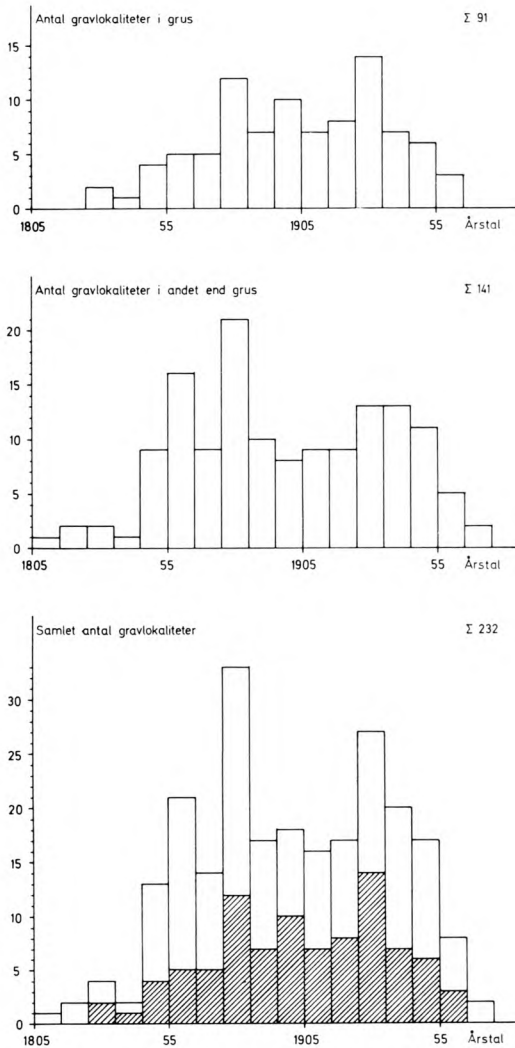

Fig. 6 Gravlokaliteternes registreringsår (ældre og yngre romertid).

første sogneberegninger, satte dog først ind i slutningen af århundredet, da kurven topper. Disse museale aktiviteter kan derfor næppe være den egentlige årsag til fundfrekvensens tiltagen, men har naturligvis haft betydning senere. Indtil slutningen af 1800-tallet må Nationalmuseet og dermed

museumsvæsenet imidlertid betragtes som en passiv faktor, der registrerede og bevarede fund, hvis fremkomst primært var et resultat af landets erhvervsøkonomiske udvikling. Det er dog næppe tilfældigt at museale aktiviteter for alvor påbegyndes på et tidspunkt, hvor såvel den erhvervsøkonomiske udvikling som fundfrekvensen når et maksimum. 1920'ernes og 30'ernes »fundpukkel« lader sig næppe forklare ud fra en intensivering af Nationalmuseets arbejde, men må snarest henføres til andre forhold. En forklarende faktor kan være de mange offentlige beskæftigelsesarbejder, der blev startet under 20'ernes og 30'ernes økonomiske depression.

Som nævnt falder kuven brat efter 1955, og antallet af nyregistrerede fund efter 1965 er ubetydeligt. Den stærke mekanisering, såvel inden for landbrugssektoren som inden for entreprenør- og anlægssektoren, er uden tvivl en væsentlig årsag dertil – et forhold, der ikke vil ændres i fremtiden. Når man imidlertid tager museumsvejens udbygning og arkæologiens »folkelighed« i betragtning, så forekommer fundnedgangen for radikal til udelukkende at kunne forklares som mekaniseringens værk. Der er antagelig gjort så effektivt indhug i antallet af romertidsgrave siden 1805, at der kun er en mindre mængde tilbage i dag.⁶ Den foreliggende kortfattede kildekritiske gennemgang lader formode, at materialet, som det fremtræder i dag, er geografisk såvel som numerisk repræsentativt.⁷ Det vil sige, at de regionale fundkoncentrationer på udbredelseskortene (fig. 1 og 2) primært er betinget af historiske faktorer. Spørgsmålet er da hvilke? Afspejler gravene således den egentlige bebyggelse?

Fig. 7 viser udbredelsen af ildsten fra yngre romertid/ældre germanertid.⁸ Samt-

6. Her må det også tages i betragtning, at der er gjort fund før 1805. Fundfrekvensens nære sammenhæng med den erhvervsøkonomiske udvikling tyder ikke på, at det har været særlig mange.
7. Dybderegistreringerne er udelukkende foretaget på skeletgrave, som problematikken traditionelt har drejet sig om.
8. Samtlige ildsten er registreret på Nationalmuseet i København og kan derfor næppe betragtes som repræsentative for Lolland-Falster. Men da grave fra yngre romertid er meget sparsomt repræsenterede i dette område, er en udbredelse på Sjælland dækkende for den anførte problematik.

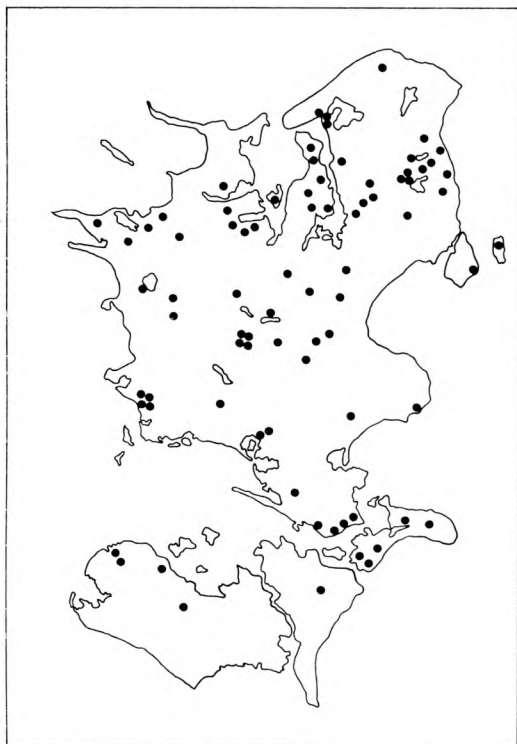

Fig. 7 Udbredelsen af ildsten.

lige ildsten er løsfund, tilfældigt tabt, tilfældigt fundet. Deres udbredelse indikerer derfor, at der i de pågældende områder har været mennesker. En sammenligning mellem dette kort og kortet over yngre romertidsgrave (fig. 2) viser to forskellige fordelinger, og koncentrationen af grave på Sydøstsjælland afspejles ikke i forekomsten af ildsten.

Vi må derfor konkludere, at gravenes udbredelse hverken afspejler bebyggelsen eller befolkningen repræsentativt, men snarere er betinget af sociale, økonomiske og politiske faktorer, som vi herefter vil gå over til at undersøge.

Den sociale struktur

Alle grave afspejler en ensartet skik med nedlægning af forskellige former for personligt udstyr, herunder romerske importvarer. Det kan derfor antages, at variatio-

nen i gravenes udstyr afspejler socialt og økonomisk betingede forskelle i evnen til at nedlægge gravgods. En kvantitativ analyse heraf vil derfor være første led i en bestemmelse af den sociale struktur. I den forbindelse anvendes AOT (forkortelse af antal oldsags-typer) som et mål for antallet af forskellige oldsagstyper i hver grav. Det vil sige, at der ikke regnes med det totale antal genstande i en grav, idet f.eks. 1 benkam og 3 guldringe tæller lige meget (1 AOT). Denne målemetode anvendes, fordi materialet er meget heterogent, og metoden tilstræber en form for objektivitet, der ikke er til stede ved et værdiladet pointsystem, hvor »værdifulde« genstande i sig selv kan definere en grav som »rig«.

Anvendes dette simple kvantificeringsmål nu på gravmaterialet fra henholdsvis ældre og yngre romertid i Østdanmark, fremkommer histogrammerne fig. 8 og 9. Heraf fremgår det, at grave med høj AOT-værdi tillige hyppigst er repræsenteret som importgrave, ligesom hyppigheden er faldende med faldende AOT-værdier. Hvis fordelingen af romersk import i gravene var tilfældig, måtte man vente et distributionsbillede, der fulgte AOT-kurvens form, således at der var flere grave med import ved de laveste AOT-værdier.

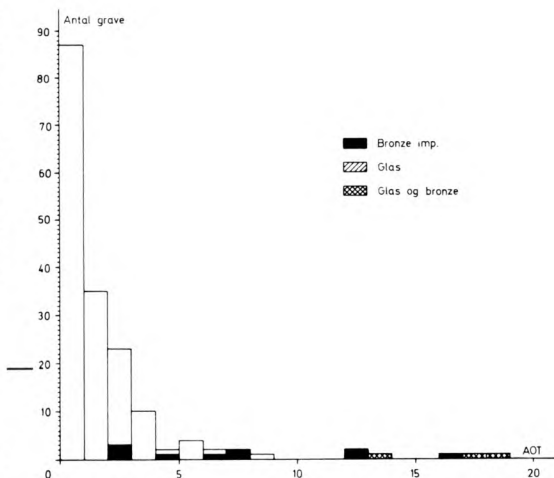

Fig. 8 Histogram over sluttede graves AOT-værdi i ældre romertid. I alt: 177 grave, heraf 90 med mere end 1 AOT.

Dette er ikke tilfældet. Vi kan således konkludere, at histogrammerne illustrerer en reel differentiering. For imidlertid at nå frem til en mere præcis bestemmelse heraf, foretages en analyse af forholdet mellem det totale antal luksusgenstande og de tilsvarende AOT-værdier, der grafisk er afbildet fig. 10 og 11.

Det fremgår, at grave, der har høj AOT-værdi, samtidig har et stort antal luksusgenstande, hvorimod grave med lavere AOT-værdi har en tilsvarende mindre mængde af de samme genstande. Når en grav i den yderste ende af skalaen f.eks. indeholder guldringe og bronzeimport, vil den indeholde flere stykker end en grav, der har lavere AOT-værdi. Meget af nogle ting betyder tilsvarende meget af andre ting (luksusting). Benkamme og andre almindelige brugsgenstande følger imidlertid ikke dette mønster, men findes kun i et enkelt eksemplar i hver grav, uanset dens rigdom. Fig. 10 og 11 kan således opfattes som et reelt udtryk for en rigdom, der er kvantitativ snarere end kvalitativ (i så fald ville eet eksemplar af den samme ting være tilstrækkelig).⁹ Mængden af luksusgenstande er endvidere ligefrem proportional med AOT-værdierne – også selv om importen tages ud, hvilket viser et samfund, hvor lokal velstand var en vigtig forudsætning for erhvervelsen af kostbare romerske handelsvarer.

Der kan imidlertid også iagttages betydelige forskelle i importmængden og dens fordeling på fig. 8 og 9. I ældre romertid ses den at være koncentreret i et forholds-

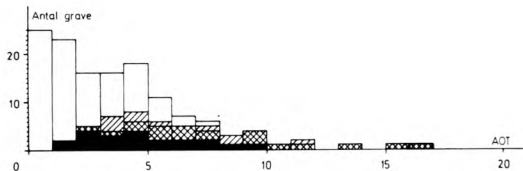

Fig. 9 Histogram over sluttede graves AOT-værdi i yngre romertid. I alt: 135 grave, heraf 110 med mere end 1 AOT.

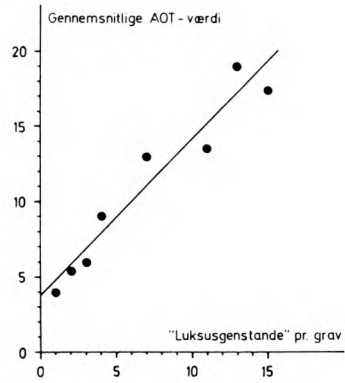

Fig. 10 Korrelationsdiagram der viser forholdet mellem AOT-værdi og det totale antal »luksusgenstande« (romersk import, sølv og guld) pr. grav i ældre romertid.

vis lille segment af samfundets top. F.eks. ligger 75 % i grave med mere end 9 AOT, resten »synker« ned. I yngre romertid markerer en større gruppe sig derimod med import i gravene, ligesom mængden er steget betydelig. Her ligger 35 % i grave med mere end 9 AOT, resten »synker« ned. Hvis vi skal vinde yderligere indsigt i disse forandringer, er det nødvendigt at undersøge, hvorledes importen er blevet fordelt og hvilken kontrol denne fordeling var underlagt. Det er med andre ord den

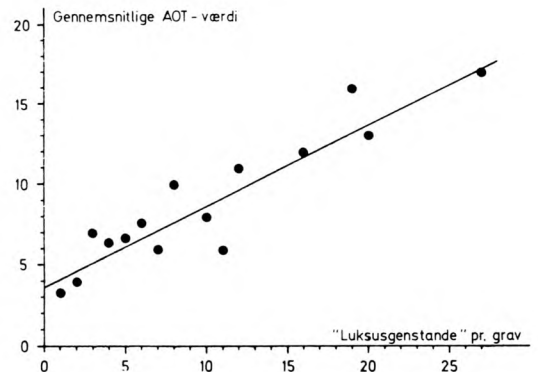

Fig. 11 Korrelationsdiagram der viser forholdet mellem AOT-værdi og det totale antal »luksusgenstande« (romersk import, sølv og guld) pr. grav i yngre romertid.

9. Spillebrikker danner en undtagelse, idet de kun findes i de rige mandsgreve.

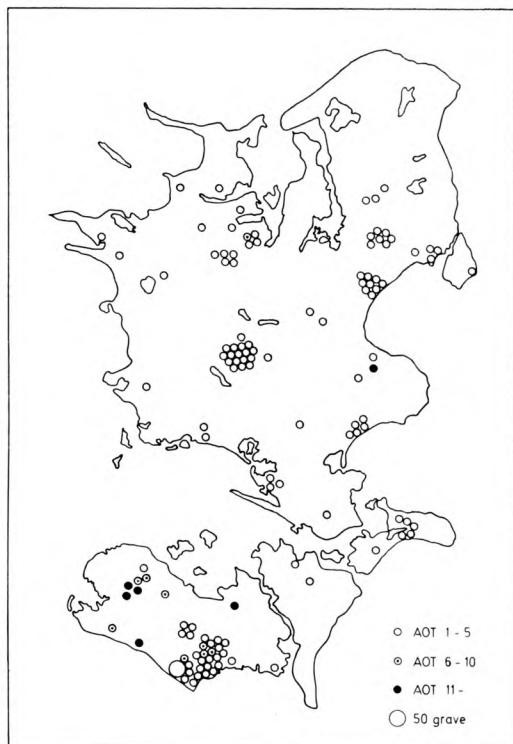

Fig. 12 Udbredelsen af sluttede grave fra ældre romertid.

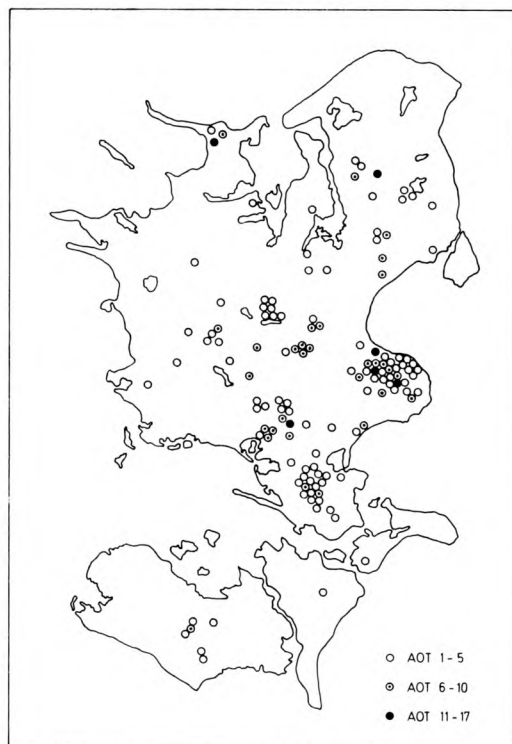

Fig. 13 Udbredelsen af sluttede grave fra yngre romertid.

politiske organisation vi nu vil vende opmærksomheden imod, i første række gennem en analyse af gravenes og importens geografiske fordeling.

Den politiske organisation

Fig. 12 og 13 angiver udbredelsen af sluttede grave fra ældre romertid og yngre romertid, inddelt i 3 AOT-kategorier, der er markeret på kortene med forskellig signatur. I ældre romertid ligger de fleste og rigeste grave på Lolland. På Sjælland er gravfundene spredte og gennemgående ret fattige. Distributionsbilledet af den romerske import på fig. 14 fremhæver endnu tydeligere Lollands dominans i forhold til Sjælland, og Sjællands karakteristiske mangel på import i forhold til antallet

af grave. I yngre romertid er gravene næsten forsvundet fra Lolland, hvorimod en kraftig koncentration af rige grave kan erkendes på den sydøstlige del af Sjælland, især Stevns. Kortet fig. 15 over importens geografiske fordeling understreger yderligere denne centrering af rigdom på Sydøstsjælland. Det bemærkes imidlertid også, at gravenes og importens fordeling strukturerer sig efter et ganske bestemt princip. De rigeste grave med den største importmængde finder vi koncentreret på Stevns. Derefter følger et fundtomt bælte på en snes kilometer i hvis periferi 4 koncentrationer ligger i en halvcirkel med gennemsnitlig lavere AOT-værdier og mindre import. Uden for disse koncentrationer findes der kun få og spredte grave med import.¹⁰

Vi kan således med Stevns som centrum

10. De rige fund fra Himlingøje (Bjæverskov herred, Præstø amt) der indleveredes til Nationalmuseet i 1829, men uden sikre fundoplysninger, understreger yderligere Stevns-centrets position.

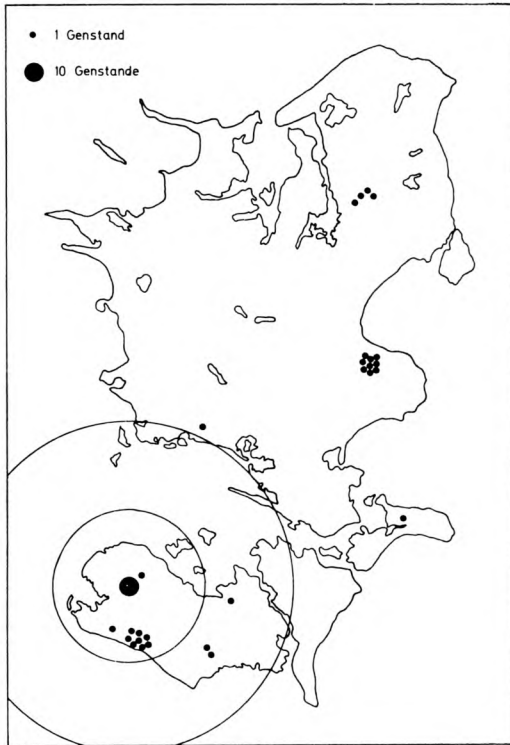

Fig. 14 Udbredelsen af romersk import (bronze, glas og sølvskåle) fra sluttede grave, ældre romertid. Cirklerne angiver område I, II, og III.

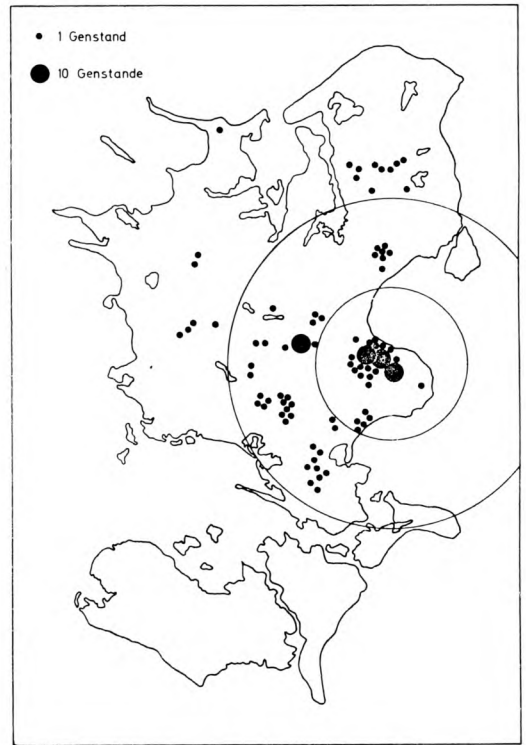

Fig. 15 Udbredelsen af romersk import (bronze, glas og sølvskåle) fra sluttede grave, yngre romertid. Cirklerne angiver område I, II og III.

indtegne 2 koncentriske cirkler (fig. 15), hvorved Østdanmark inddeles i 3 områder. »Stratifikationsgraden« for de 3 områder er udregnet for at få tilvejebragt en simpel målestok for områdernes sociale differentiering. Den fremkommer ved at dividere antallet af grave med mere end 5 AOT med antallet mellem 2 og 5 AOT.¹¹ De pågældende områders stratifikationsgrad bliver da henholdsvis 0,76 (område I), 0,47 (område II) og 0,30 (område III) (fig. 16). Vi kan således iagttagte en faldende startifikation fra område I til område III. Dette forhold er næppe tilfældigt, men kan antages at afspejle område II's og III's politiske underordning af centret på

Stevns. I så fald må det imidlertid forventes, at importen har været kontrolleret og er blevet fordelt vis Stevnscentret og derfor viser samme mønster.

Der er således skabt basis for med rimelighed at opfatte Østdanmark som en politisk enhed i yngre romertid med centrum på Stevns og med afhængige undercentre, der tilsammen udgøres af område II. Det øvrige Østdanmark (område III) mangler tilsvarende centre og kan derfor enten opfattes som liggende uden for den politiske interessesfære, eller som værende helt kontrolleret via undercentrene i område II.

Hvorledes denne politiske organisation opstod og blev opretholdt kan ikke besva-

11. Skellet ved 5 AOT er lagt tilfældigt, men andre skillelinier ændrer ikke det fremkomne billede. Grave med 1 AOT er udeladt ved beregningerne på grund af deres tilfældige registreringsmuligheder.

»Stratifikationsgraden« er et praktisk udtryk for, i hvor høj grad det pågældende samfund har markeret social status i gravene. Princippet er efter Randsborg (1974).

res tilfredsstillende før vi har analyseret forholdene i ældre romertid.

Tilsvarende undersøgelser af gravene fra ældre romertid viser ingen korrelation mellem importmængde og stratifikationsgrad, idet centret med rige grave klart skiller sig ud fra område II (det øvrige Lolland-Falster) og område III (Sjælland). Stratifikationsgraden er faldende fra område I til III, men område III har væsentlig mere import (15 stk.) end område II (3 stk.).¹² Importens fordeling i område III er således tilfældig og har ikke været underlagt central politisk kontrol. Det er bemærkelsesværdigt, at een enkelt grav med en del romersk import netop ligger i det område, der i yngre romertid bliver et politisk center. Område I og II kan derimod antagelig opfattes som en mindre politisk enhed, den nære geografiske afstand taget i betragtning. Det store skel i såvel stratifikation som importmængde tyder imidlertid på en anden politisk struktur end i yngre romertid – en struktur, hvor importen ikke spiller samme rolle i den politiske sfære. Under alle omstændigheder kan der ikke gennem det arkæologiske materiale erkendes et klart administrerende center med undercentre på linie med yngre romertid. Den politiske organisation i ældre romertid kan således ikke beskrives ved at overføre cirklerne fra yngre romertid. Dette viser først og fremmest, at der ikke findes en strukturel sammenhæng mellem importens fordeling og den sociale stratifikation. Snarere har der været tale om en række mindre, sideordnede politiske enheder, hvor de rige grave blot viser lokale høvdinges evne til personlig akkumulering. Det store skel mellem rige og fattige grave i ældre romertid afspejler således ikke – som man umiddelbart skulle tro – en mere udviklet samfundsstruktur en yngre romertids mere jævne fordeling af rigdommen. Tværtimod.

Hermed rejses imidlertid et nyt problem. Hvordan skal vi forklare udviklingen

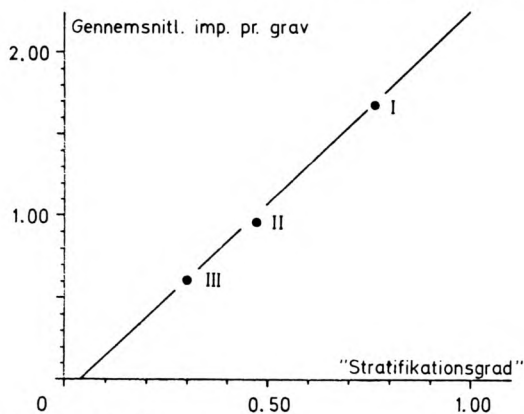

Fig. 16 Forholdet mellem stratifikationsgrad og gennemsnitlig mængde romersk import pr. grav i område I, II og III.

fra ældre romertid til yngre romertid, en udvikling, der tillige afspejles i den gennemsnitlige stratifikationsgrad (ældre romertid 0,20, yngre romertid 0,50) og i den gennemsnitlige importmængde pr. grav (ældre romertid 0,39, yngre romertid 1,10)?

Langdistancehandel og udvikling af centraliseret politisk organisation

Det fremgår, at der eksisterer en nær sammenhæng mellem importens øgning og den politiske udvikling. Men af hvilken art? Gik den lokale politiske udvikling f.eks. forud for imporstrømmens intensivering, eller var den et resultat heraf?

Som nævnt kan der ikke konstateres egentlig politisk centerdannelse i ældre romertid. Vi kan således udelukke den mulighed, at den politiske struktur opstod først. Den må da forklares som led i etableringen af kontrol med tilstrømningen af romersk import. Spørgsmålet bliver da – hvordan?

Skiftet fra Lolland til Stevns er meget gennemgribende – der bliver intet tilbage af den tidligere rigdom. Havde der været

12. Stratifikationsgraden i forhold til importmængden pr. grav er flg.: Område I: 8,00/2,22, Område II: 0,11/0,06, Område III: 0,06/0,46.

tale om fredelig konkurrence uden politisk underlægning, skulle en vis kronologisk overlappning være at forvente, ligesom en fortsat eksistens i mindre målestok af centret på Lolland eller af andre konkurrerende centre. Dette er ikke tilfældet. Vi må således snarest sætte udviklingen af den politiske struktur i yngre romertid i forbindelse med militær kontrol. Følgende billede synes derfor at kunne tegnes: I forbindelse med handelens intensivning opstod konkurrence om kontrollen med denne. Dette udløste en politisk sammenlutning omkring et kærneområde på Stevns og påfølgende militær underlægning af mulige konkurrenter. Gennem underhøvdningene i område II, hvis loyalitet bl.a. sikredes gennem tildeling af luksusgenstande, fastholdtes et politisk og militært greb om handelen.¹³

Dette implicerer imidlertid en organiseret handel af omfattende dimensioner (Hedeager 1977), hvor store økonomiske interesser var involveret – så store, at deres udspring nok må søges i Romerriget. Der har således næppe været tilstrækkelige ressourcer på Sjælland til opretholdelse af denne fjernhandel. Slaver i form af krigsfanger fra de underlagte områder kan dog have indgået, men vi må langt snarere forestille os, at Sjælland har kontrolleret mellemhandel med f.eks. skind og pelsværk fra dele af Norge og Sverige. Dette afspejles tilsyneladende også i gravenes topografi:

De rige gravpladser Valløby, Himlingøje og Varpelev ligger alle langs Tryggevejlede å's nedre løb – i betryggende afstand fra kysten (fig. 17). For en handelsmæssig og militær vurdering er det vigtigt, at åen har været sejlbart – i hvert fald så langt mod syd som til Varpelev. Over åen syd herfor er et større antal vejovergange lokaliseret og

undersøgt (Nielsen 1973).¹⁴ Adskillige er særdeles velbyggede, brolagte veje. Om de primært skal sattes i forbindelse med handel, eller om de snarere må opfattes som en politisk manifestation med en vis militær betydning, skal være usagt. Vigtigt er det imidlertid, at dette imponerende system af veje er anlagt nogenlunde samtidig med Stevns-centrets opståen.

Den skitse, der her er fremlagt, kan yderligere underbygges.

En politisk struktur som den sjællandske i yngre romertid må have været overordentlig sårbar over for et sammenbrud af handelen eller en omlægning af handelsruterne. Og det er tilsyneladende, hvad der sker ved overgangen til ældre germanertid, idet importen forsvinder fra Østdanmark og centret for romersk og senere frankisk import forskydes til Vestskandinavien.

Østdanmark var tilsyneladende ikke i stand til at fastholde sit militære greb om handelen og smuldrede derfor politisk, da ruterne blev omlagt, men næppe uden sværdslag, hvad nogle af de store våbenofferfund fra Fyn og Jylland måske kunne vidne om.

Afslutning

På grundlag af en analyse af de arkæologiske fund fra Østdanmarks ældre og yngre romertid har det været muligt at beskrive og forklare den sociale og politiske udvikling inden for et lokalt germansk område. Perspektivet har været generelt. Fremtidige undersøgelser kan muligvis nuancere billedet, bl.a. ved at trænge dybere til bunds i sociologiske forhold (jf. Gebühr 1976). Men det generelle perspektiv kan

13. Den kendsgerning, at der næsten ingen våbengrave findes tyder på, at våben ikke var personlig ejendom, men kontrolleret af de politiske ledere, der hermed også kontrollerede militæret. De store mængder våbenudstyr man erhvervede efter et sejrrikt slag kunne imidlertid underminere denne kontrol. I forlængelse heraf kan den rituelle destruktion af våben, som de fleste af de store våbenofferfund repræsenterer, opfattes som eksempel på, hvordan man løste dette politisk-militære problem gennem en religiøs forskrift.

14. Iflg. mundtligt referat fra Helge Nielsen er der ikke konstateret vejovergange på strækningen mellem Varpelev og Køge Bugt, hvilket må ses i sammenhæng med, at åen blev besejlet.

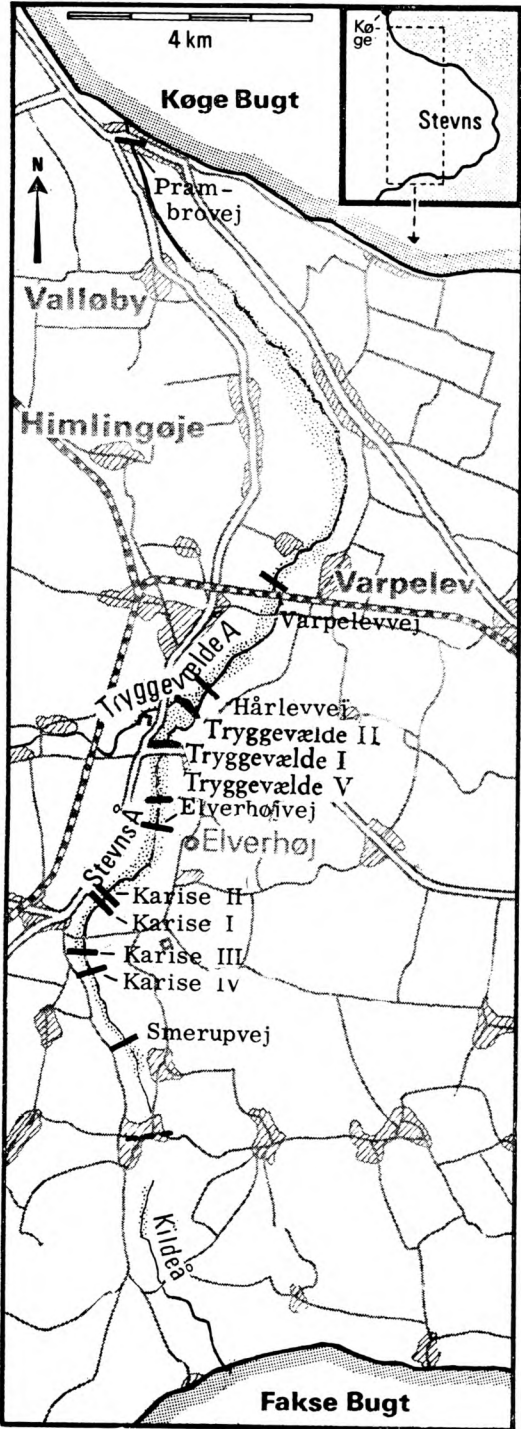

Fig. 17 Kort over vejlokaliteter påvist i engene ved Stevns- og Tryggevælde åer. (efter: Nielsen, 1973. Fig. 1).

også udvides ved at inddrage andre lokale germanske områder. Skal vi til slut forsøge at sammenholde resultaterne fra Østdanmark med en foreløbig analyse af udviklingen i det øvrige Germanien og skitsere et muligt udviklingsforløb, må det blive fgl.: Den romerske import, der trængte ind i Germanien i ældre romertid, bestod af udsøgte kvalitetsvarer, fremstillet i Syditalien. Inden for det germanske område cirkulerede disse mellem ligestillede lokale høvdinge, antagelig som led i interne politiske aftaler, som brudepris osv., men de forblev inden for den sociale top, afspejlet i de såkaldte fyrstegrave af Lübsow-type (Eggers 1949/50) og indgik ikke lokalt i den politiske udveksling. I yngre romertid udvikles en masseproduktion af romerske varer, primært i Gallien. I enkelte germanske områder, især Østdanmark og Thüringen, fremtræder markante koncentrationer. Mellem disse centre er fordelingen spredt og mere tilfældig. På afgørende punkter adskiller dette mønster sig fra ældre romertids og afspejler en ændring i forholdet mellem Romerriget og Germanien, der bedst kan sættes i forbindelse med fjernhandel, i hvis knudepunkter der udvikles en centraliseret politisk organisation, hvor importen indgik som led i etableringen af denne.

Hvilke konsekvenser fik denne udvikling for det øvrige Danmark? I »Danmarks Oldtid« sætter Brøndsted jydernes udvandring til England i forbindelse med en mulig fremtrængen af danere fra øst, en antagelse baseret på en række senere nedskrevne overleveringer (Brøndsted 1966, s. 272). Det ser nu ud til, at kærnen af sandhed i denne myte var den første dannelse af et »kongedømme« eller »stat«, som i nogle generationer forenede Østdanmark. Det vil ligeledes synes rimeligt, om dette østdanske kongedømme havde forsøgt at udstrække sin magt yderligere mod vest, et forsøg, der tilsyneladende ikke lykkedes. Men dette har næppe nogen direkte forbindelse med jydernes og anglernes udvandring til England. Indirekte var imidlertid en ny udvikling sat i gang. En ny

militær og politisk situation var etableret, hvilket i nogle tilfælde kan have stimuleret undertrykte stammer til at udvandre.

Til billedet af romersk jernalder med dens overbefolkning og økologiske problemer, kan vi således føje de politiske og militære centraliseringsprocesser som et nyt aspekt. Hermed har vi samtidig rykket de første forsøg på rigsdannelse ca. 500 år tilbage i tiden. Hvilke konsekvenser det får for vores opfattelse af de senere historisk bevidnede rigsdannelser, og for vores opfattelse af den mellemliggende periode, må fremtidig forskning søge at opklare.

Litteratur

Brøndsted, J.

1966 *Danmarks Oltid III, Jernalderen*. København.

Eggers, H. J.

1949/50 Lübsow, ein germanischer Fürstensitz der älteren Kaiserzeit. *Prähistorische Zeitschrift* 34/35, s. 58 ff.

Gebühr, M.

1970 Beigabervergesellschaftungen in mecklenburgischen Gräberfeldern der älteren römischen Kaiserzeit. *Neue Ausgrabungen und Forschungen in Niedersachsen* 6, s. 93 ff.

1974 Zur Definition älterkaiserzeitlicher Fürstengräber vom Lübsow-Typ. *Prähistorische Zeitschrift* 49, s. 82 ff.

Gebühr, M. & J. Kunow

1976 Der Urnenfriedhof von Kemnitz. Kr. Potsdam-Land. *Zeitschrift für Archäologie* 10, s. 185 ff.

Hachmann, R.

1956 Zur Gesellschaftsordnung der Germanen in der Zeit um Christi Geburt. *Archaeologia Geographica* 5, s. 7 ff.

Hedeager, L.

1977 A Quantitative Analysis of Roman Imports in Europe north of the Limes, and the Question of Roman-Germanic Exchange. *New Directions in Scandinavian Archaeology*. K. Kristiansen (ed.) København.

Kristiansen, K.

1974 En kildekritisk analyse af depotfund fra Danmarks yngre bronzealder. Et bidrag til den arkæologiske kildekritik. *Årbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*, s. 119 ff.

Nielsen, H.

1973 Oltids- og Middelalderveje ved Stevns og Tryggevejle åer. *Køge Museum 1970-73*. s. 27 ff. Køge.

Randsborg, K.

1974 Social Stratification in Early Bronze Age Denmark: A Study in the Regulation of Cultural Systems. *Prähistorische Zeitschrift* 49, s. 38 ff.

Thompson, E. A.

1965 *The Early Germans*. Oxford.

Wenskus, R.

1961 *Stammesbildung und Verfassung*, Köln.